نیره ساری
پرونده
محیط زیست و زمین پاک

رضا قاسم‌زاده دکترای مهندسی محیط زیست:

احترام به زمین پاک از خانواده آغاز می‌شود

رضا قاسم‌زاده دانش‌آموخته دکترای مهندسی محیط زیست دانشگاه تهران، سخنگوی هیئت اندیشه‌ورز بنیاد نخبگان در حوزه مدیریت پسماند و مدیر اجرایی سایت مدیریت پسماند جزیره کیش است. وی معتقد است: خانواده محور اساسی در حفظ محیط زیست و پاک نگه داشتن زمین است. به گفته وی آموزش والدین در مورد اهمیت محیط زیست و روش‌های حمایت از آن تأثیرگذاری بسیار زیادی در تربیت کودکان دارد. ایجاد فضایی در خانه که به مدیریت مصرف انرژی، مدیریت پسماند و مراقبت از محیط زیست اهمیت دهد، می‌تواند به نهادینه شدن فرهنگسازی مثبت در خانواده کمک کند. مشروح گفت‌وگو با این کارشناس محیط زیست را در ادامه می‌خوانید.

■■■

۲۲ آوریل (مصادف با سوم اردیبهشت امسال) روز جهانی زمین پاک نام گرفته است و یکی از رویدادهای مهم جهانی به شمار می‌رود که هر ساله در تمام کشورها برای ارتقای آگاهی و آموزش در مورد مسائل زیست‌محیطی و ترویج فرهنگ حفاظت و پاسداری از زمین برگزار می‌شود. به نظر شما وجود چنین روزی و برگزاری آن در چه ابعادی دارای اهمیت است؟

وجود روز جهانی زمین پاک به عنوان یک فرصت برای ترویج آگاهی و اهمیت حفاظت از محیط زیست در جوامع جهانی عمل می‌کند. این روز از یکسو فرصتی برای یادآوری به افراد در باره مسائل زیست‌محیطی است که جهان با آن روبه‌روست و از دیگر سو به ایجاد انگیزه برای انجام اقدامات مؤثر برای حفاظت از زمین و محیط زیست کمک می‌کند. اهمیت این روز در ابعاد مختلف قابل توجه است. برای مثال، برگزاری این روز به افراد کمک می‌کند تا در مورد مسائل مختلف زیست‌محیطی مانند تغییرات اقلیمی، آلودگی هوا و آب، کاهش تنوع زیستی و... آگاهی بیشتری پیدا کنند. این آگاهی می‌تواند به افزایش توجه به مسائل زیست‌محیطی و تصمیم‌گیری‌های جدید در باره حفاظت از محیط زیست کمک کند. همچنین ترویج عمل‌گرایی حتی در ابعاد کوچک نیز می‌تواند یکی از ابعاد این روز باشد. روز جهانی زمین پاک فرصتی است برای تشویق افراد به انجام اقدامات کوچک و بزرگ برای حفاظت از محیط زیست. این اقدامات می‌توانند شامل مدیریت مصرف انرژی، استفاده از حمل و نقل عمومی، مدیریت صحیح پسماند در مبدأ و غیره باشند. یکی دیگر از جنبه‌های مهم این روز می‌تواند تحریک سیاستگذاری مبتنی بر حفاظت از محیط زیست باشد. این روز می‌تواند به عنوان یک فرصت برای مطالبه‌گری از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به منظور اتخاذ تدابیر قوی‌تر و کارآمدتر در زمینه حفاظت از محیط زیست عمل کند. همچنین این روز فرصتی برای افراد و اجتماعات جهانی درجهت همکاری و هم‌افزایی در زمینه حفاظت از محیط زیست است. این هم‌افزایی می‌تواند منجر به ایجاد شبکه‌های همکاری بین‌المللی و به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات مرتبط با محیط زیست شود. به طور کلی، روز جهانی زمین پاک به عنوان یک رویداد بین‌المللی، اهمیت زیادی در ترویج فرهنگ زیست محیطی دارد و می‌تواند به صورت دوره‌ای به عنوان یک تلنگر به بهبود وضعیت محیط زیست جهانی کمک کند.

ارتقای آگاهی مردم درباره مسائل زیست‌محیطی و ترویج فرهنگ حفاظت و پاسداری از زمین به عنوان محیط زیست ما از چه راه‌هایی عملی می‌شود؟

ارتقای آگاهی مردم در این باره می‌تواند از طرق مختلف انجام شود. برای مثال، آموزش و آگاهی رسانی در مدارس یکی از مهم‌ترین راه‌ها برای افزایش آگاهی از مسائل زیست‌محیطی است. برنامه‌های آموزشی درسی و فعالیت‌های مدرسه می‌توانند به دانش‌آموزان در مورد اهمیت حفاظت از محیط زیست، استفاده مؤثر از منابع طبیعی و روش‌های کاهش آلودگی آموزش دهند. رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی نیز به وسیله استفاده از رسانه‌های مختلف برای انتشار پیام‌ها و مطالب مرتبط با محیط زیست و حفاظت از زمین می‌توانند به گسترش آگاهی عمومی کمک کنند. کمپین‌های تبلیغاتی، ویدئوها، پست‌های متنی و تصاویر انگیزشی نیز در این رسته قرار می‌گیرند و می‌توانند توجه عمومی را جلب و به افزایش آگاهی مردم کمک کنند. علاوه بر اینها، برگزاری جلسات آموزشی مانند کارگاه‌ها، سمینارها و نشست‌های گفت‌وگومحور در مورد مسائل زیست‌محیطی می‌تواند به افزایش آگاهی افراد و ایجاد فرهنگ حفاظت از محیط زیست کمک کند. شرکت در فعالیت‌های جمعی محلی مانند پاکسازی محیط، کاشت درخت و حمایت از حیات وحش محلی نیز به عنوان روش‌هایی به منظور تقویت ارتباط افراد با محیط زیست و آگاهی از اهمیت حفاظت از آن مؤثر خواهد بود. علاوه بر اینها، تکنولوژی نیز می‌تواند به ارتقای آگاهی مردم درباره مسائل زیست‌محیطی کمک کند. برنامه‌های موبایل، وب‌سایت‌های آموزشی و نرم‌افزارهای شبیه‌سازی می‌توانند به آموزش و آگاهی مردم در این زمینه کمک کنند.

والدین می‌توانند با نشان دادن رفتارهای مثبت مانند جدیت در مصرف صحیح مواد و انرژی مورد نیاز و حمایت از حیات وحش، به کودکان خود الگوی خوبی ارائه دهند. علاوه بر این خانواده می‌تواند فرصت‌ها و شرایطی را فراهم کند که افراد خانواده بتوانند در فعالیت‌های مختلفی مانند کاشت درخت، پاکسازی محیط و حمایت از حیات وحش شرکت و فرصت‌هایی برای ارتباط با طبیعت مهیا کنند

به نظر می‌رسد خودخواهی‌های انسانی باعث شده تا محیط زیست مورد تهدید قرار گیرد. بالطبع فرهنگسازی در این زمینه باید از اجتماعات کوچک‌تر آغاز شود. در این زمینه چگونه می‌توان خانه و مدرسه را محلی برای آموزش از دوران کودکی و نوجوانی کرد؟

به صورت کلی محیط زیست بسیاری از چالش‌ها و تهدیدات را با حضور انسان تجربه کرده و یکی از دلایل وجود روزهایی مانند روز زمین پاک نیز یادآوری این چالش‌هاست. به همین دلیل لزوم فرهنگسازی در این زمینه بیشتر خودنمایی می‌کند و می‌تواند از اجتماعات کوچک‌تر هم‌چون خانواده و از دوران کودکی و نوجوانی آغاز شود. از طریق خانه و مدرسه می‌توان به طور مؤثری فرهنگ حفاظت از محیط زیست را ترویج داد و در فرد نهادینه کرد. می‌توان راهکارهایی برای آموزش محیط زیست در خانه و مدرسه ارائه داد، برای مثال برنامه‌های آموزشی منظم در مدارس مانند ادغام مباحث محیط زیستی در برنامه درسی به عنوان یک بخش اساسی از آموزش از دوران کودکی تا نوجوانی. این برنامه‌ها می‌توانند شامل درس‌هایی در مورد اهمیت حفاظت از طبیعت، تنوع زیستی، تغییرات اقلیمی، مدیریت پسماند از مبدأ و کاهش آلودگی باشند. یکی دیگر از روش‌ها، توانمندسازی والدین است. آموزش والدین در مورد اهمیت محیط زیست و روش‌های حمایت از آن تأثیر بسیار زیادی در تربیت کودکان خواهد داشت. ایجاد فضایی در خانه که به مدیریت مصرف انرژی، مدیریت پسماند و مراقبت از محیط زیست اهمیت دهد، می‌تواند به نهادینه شدن فرهنگسازی مثبت در خانواده کمک کند. برگزاری رویدادها و فعالیت‌های عملی مانند کاشت درخت، پاکسازی محیط، ایجاد باغ مدرسه و... به کودکان این امکان را می‌دهد که از نزدیک با محیط زیست در ارتباط باشند و ارزش حفاظت از آن را تجربه کنند و این نکته را یادآوری می‌کند که مسئولیت حفاظت از محیط زیست نه تنها به عهده یک ارگان ملی یا بین‌المللی نیست بلکه با تک تک افراد است. استفاده از ابزارهای آموزشی نوین، برای مثال استفاده از رسانه‌های دیجیتال، اپلیکیشن‌های آموزشی، وسایل آموزشی تعاملی و مواد آموزشی بصری می‌تواند به طور مؤثری آموزش محیط زیست را در مدارس و خانه‌ها تقویت کند و در عین حال جذابیت بیشتری را به خصوص برای نسل‌های جدیدتر دارد. دیگر نکته‌ای که باید مدنظر قرار گیرد، تشویق کودکان و نوجوانان به مشارکت مداوم و فعال در فعالیت‌های محیط زیستی و ارائه فرصت‌هایی برای آنها به منظور انجام اقدامات محیط زیستی خلاقانه و کارآمد است. با اتخاذ این راهکارها، می‌توان دوران کودکی و نوجوانی افراد را به یک زمان مفید برای یادگیری و فرهنگسازی در زمینه محیط زیست تبدیل کرد و به ایجاد نسلی آگاه و مسئول در قبال محیط زیست امیدوار بود.

انجمن‌های فعال در این زمینه تا چه حد نقش و اهمیت دارند و آیا در این زمینه موفق بوده‌ایم؟ چگونه می‌توان از ظرفیت‌های اجتماعی در این زمینه بهره برد؟

انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در زمینه حفاظت از محیط زیست و آموزش فرهنگ حفاظت و پاسداری از زمین می‌توانند به عنوان نهادهایی با تخصص و تجربه در زمینه محیط زیست عمل کنند و اقدامات مؤثری را برای حفظ و مراقبت از محیط زیست داشته باشند. انجمن‌ها می‌توانند مسائل و چالش‌های محیط زیست را به جامعه معرفی کنند و آگاهی عمومی را در مورد این مسائل افزایش دهند. بخش دیگری از فعالیت‌های آنها به توسعه راهکارهای نوین برمی‌گردد، یعنی به تحقیقات و توسعه راهکارهای جدید در زمینه حفاظت از محیط زیست مشغول شوند و این راهکارها را به جامعه معرفی کنند. دیگر فعالیت اثرگذار انجمن‌ها مبحث آموزش است که می‌تواند برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی در مورد مسائل محیط زیست برگزار و به توسعه آگاهی جامعه در این زمینه کمک کند. علاوه بر این انجمن‌ها قادر به حمایت از حقوق محیط زیست و حمایت از تدابیر قانونی و سیاسی جهت حفظ محیط زیستند و پتانسیل تقویت روحیه مطالبه‌گری در مردم را دارا هستند. در کنار این می‌توانند به همکاری در پروژه‌های محیط زیستی مختلف مشغول شوند و به توسعه حرکت‌های محیط زیستی جامعه کمک کنند. درباره موفقیت یا عدم موفقیت، پاسخ مشخصی وجود ندارد. به صورت کلی به این موارد نمی‌توان به صورت صفر و یکی نگریست. در برخی از جنبه‌ها به خصوص مطالبه‌گری فعالیت‌های خوبی انجام گرفته و در برخی جنبه‌ها از جمله آموزش و فرهنگسازی در تمامی سطوح جای کار زیادی وجود دارد. در بسیاری از کشورها، انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در زمینه محیط زیست موفق بوده‌اند. این انجمن‌ها با تلاش‌های مداوم خود، موفق به ارتقای آگاهی عمومی در مورد مسائل محیط زیست، حفاظت از منابع طبیعی و ایجاد تغییرات ساختاری و فرهنگی در جامعه شده‌اند. البته این نکته نیز نباید مغفول واقع شود که هرچه سطح حمایت از انجمن‌ها بیشتر شود، فعالیت‌های بیشتر و اثرگذارتری را شاهد خواهیم بود. در باره بخش بعدی سؤال شما، برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های اجتماعی در زمینه حفاظت از محیط زیست، می‌توان از راهکارهایی از جمله تشویق به مشارکت مردمی یا همان ایجاد فرصت‌ها و شرایطی که به افراد امکان مشارکت فعال در فعالیت‌های محیط زیستی را بدهد استفاده کرد. استفاده از تخصص‌های محلی -بهره‌گیری از تخصص‌ها و دانش‌های محلی جامعه برای تدوین و اجرای برنامه‌ها و پروژه‌های محیط زیستی- نیز می‌تواند در بسیاری از موارد راهگشا باشد. عدم استفاده از تخصص و تجربه‌های محلی یکی از مواردی است که به ویژه در حوزه مدیریت منابع آب در سالیان گذشته مشکلات را تشدید کرده است. بر اساس تجربه، استفاده از ظرفیت‌های بومی در آموزش و ارتقای آگاهی افراد نقش بسزایی دارد. حمایت از نهادهای مردم‌نهاد و ارائه حمایت‌های مالی و غیرمالی به انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در زمینه محیط زیست برای تقویت فعالیت‌های آنها یکی از روش‌های استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی است و همچنین تشویق به سیاستگذاری مشارکتی و همکاری با انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در تدوین و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌هایی که به حفظ محیط زیست و ترویج فرهنگ حفاظت از آن کمک می‌کنند نیز به خصوص در شرایط اقتصادی فعلی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. توسعه همکاری‌های میان‌انجمنی نیز یکی دیگر از ظرفیت‌های اجتماعی است که شامل ایجاد همکاری و شبکه‌سازی بین انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در زمینه محیط زیست برای بهبود اثربخشی فعالیت‌هاست. در حال حاضر شاهد فعالیت اکثر انجمن‌ها به صورت جداگانه و مقطعی هستیم. این مورد را نباید فراموش کنیم رمز موفقیت در این زمینه، ارتقای فرهنگی است. علاوه بر همه اینها، ایجاد شبکه‌ها و همکاری‌های بین‌المللی و تبادل تجربیات با انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد مشابه در سطح بین‌المللی به منظور ارتقای فعالیت‌ها و ایجاد اثربخشی بیشتر در حوزه حفاظت از محیط زیست نیز یکی از ظرفیت‌های موجود است.

خانواده به عنوان هسته اولیه اجتماع چگونه می‌تواند نقطه آغاز و کانون محوری حفظ محیط زیست و پاک نگه داشتن زمین باشد؟

خانواده به عنوان هسته اولیه جامعه، نقش بسیار مهمی در حفظ محیط زیست، احترام به طبیعت و پاک نگه داشتن زمین دارد. این نقش می‌تواند از دوران کودکی آغاز شود و در طول سال‌ها توسعه یابد. به برخی از راهکارهایی که خانواده می‌تواند برای ایفای این نقش اساسی به کار گیرد اشاره می‌کنم. اهمیت حفاظت از محیط زیست و پاک نگه داشتن زمین به کودکان آموزش داده و نهادینه شود. این شامل تبیین و تشریح اهمیت کاهش آلودگی و مراقبت از محیط زیست می‌شود. والدین می‌توانند با نشان دادن رفتارهای مثبت مانند جدیت در مصرف صحیح مواد و انرژی مورد نیاز و حمایت از حیات وحش، به کودکان خود الگوی خوبی ارائه دهند. علاوه بر این خانواده می‌تواند فرصت‌ها و شرایطی را فراهم کند که افراد خانواده بتوانند در فعالیت‌های مختلفی مانند کاشت درخت، پاکسازی محیط و حمایت از حیات وحش شرکت و فرصت‌هایی برای ارتباط با طبیعت مانند پیاده‌روی در پارک‌ها، کمپینگ و کوهنوردی فراهم کنند. علاوه بر این خانواده می‌تواند نقش افراد در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با محیط زیست در جامعه و اثرگذاری آنها را نشان دهد. فرزندان را به اعمال مسئولانه و پایدار در این زمینه تشویق و به پرورش افرادی حامی، فعال و مطالبه‌گر در حوزه محیط زیست کمک کند.

با توجه به این نکات، خانواده می‌تواند به عنوان محور اساسی در حفظ محیط زیست و پاک نگه داشتن زمین عمل و نقش مهمی در آموزش ارزش‌های حفاظت از محیط زیست به نسل‌های آینده ایفا کند.

قلب زمین را نشکنیم!

حسین گل‌محمدی

قلب زمین درد می‌کند؛ از بی‌مهری‌های ما، از دست‌های آلوده ما، از بی‌مبالاتی ما، از تیشه‌هایی که به ریشه‌های سبزش می‌زنیم و رگ‌هایش را قطع می‌کنیم، از زباله‌هایی که بی‌محابا به سمت او پرتاب می‌کنیم، از شیرابه‌هایی که به پیکر او تزریق می‌کنیم تا آرام آرام بمیرد. قلب زمین درد می‌کند؛ از هزاران ماده سمی که به اسم تکنولوژی به ریه‌هایش می‌فرستیم، از چشمه‌ها و رودخانه‌های زلالی که سیاه می‌کنیم، متعفن می‌کنیم، از دشت‌هایی که می‌سوزانیم، از رودهایی که می‌خشکانیم. ما قلب زمین را به درد آورده‌ایم و شوربختانه نمی‌دانیم که اندوه او، جز درد و رنج ابدی برای ما نخواهد بود. هر زباله‌ای که پرتاب می‌کنیم بومرنگی است که خود را با آن نشانه گرفته‌ایم و ما را شکار می‌کند. هر نهال و درختی که قطع می‌کنیم تیشه بر ریشه خودمان است. هر آبی که آلوده می‌کنیم، زهری است که به جان خود می‌ریزیم. هر چشمه‌ای که می‌خشکانیم، بر عطش خود می‌افزاییم و هر دشتی که می‌سوزانیم یک گام به زندگی دوزخی نزدیک می‌شویم. ما فراموش کرده‌ایم ریشه در خاک هستیم، از خاک برآمده‌ایم و بر خاک خواهیم شد. ما فراموش کرده‌ایم فرزند زمین هستیم و بی‌رحمانه قلب این مادر مهربان را می‌شکنیم. قلب زمین را نشکنیم که آهش ما را خاکستر خواهد کرد.

معاون اداره کل حفاظت محیط زیست استان البرز:

حفظ محیط زیست را به زباله تقلیل ندهیم

معاون محیط زیست انسانی اداره کل حفاظت محیط زیست استان البرز در گفت‌وگو با کاشانه می‌گوید: وقتی برای تولید یک کیلو گندم حدود هزار و ۵۰۰ لیتر آب و همچنین کود شیمیایی و سموم مصرف می‌شود پس درست مصرف کردن نان کمک به حفظ محیط زیست و سلامت زمین می‌کند.

حمیدرضا لشکری درباره دلایل اهمیت بزرگداشت روز زمین بیان می‌کند: با توجه به اینکه این بزرگداشت به‌صورت بین‌المللی برگزار می‌شود و هدف آن جلوگیری از تخریب زمین و تمامی تهدیدات آن از جمله تغییرات اقلیمی، انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری، اثرات زیان‌آور تولید و رهاسازی پسماندها و تخریب جنگل‌هاست و در همین راستا بسیاری از سیاستمداران و زمامداران کشورهای جهان در مراسم‌های این روز شرکت می‌کنند، می‌توان آن را بزرگ‌ترین رویداد برای حفاظت از کره‌زمین دانست و به‌همین دلیل در کشور ما این بزرگداشت در طول یک هفته برگزار می‌شود.

وی یکی از مشکلات موجود در مباحث زیست محیطی را چگونگی مشارکت مردم دانست و با طرح این پرسش که اگر از آحاد مردم بپرسیم چگونه در حفاظت محیط زیست مشارکت داشته باشند صرفاً به مبحث زباله یا درختان اشاره می‌کنند، توضیح می‌دهد: تمامی رفتارهای ما در محیط زیست مؤثر است، به‌خصوص مصرف‌گرایی در حوزه‌های انرژی، موادغذایی و پوشاک. برای مثال وقتی برای تولید یک کیلو گندم حدود هزار و ۵۰۰ لیتر آب و همچنین کود شیمیایی و سموم مصرف می‌شود پس درست مصرف کردن نان کمک به حفظ محیط زیست است.

به اعتقاد وی ارجاع به مبانی دینی جلوگیری از اسراف، بزرگ‌ترین وجه حمایت از محیط زیست است. لشکری اضافه می‌کند: در چند دهه اخیر ضمن از یاد بردن آداب و سنن قدیمی هم راستا با حفظ محیط زیست، عادات و رفتارمان با استفاده از محصولات و تکنولوژی‌های نو، دچار تغییرات توأم با تخریب محیط‌زیست شده است و چنین خلأیی نتیجه عدم آموزش به‌موقع و فاصله به‌وجود آمده بین نسل‌هاست.

معاون محیط زیست انسانی اداره کل حفاظت محیط زیست استان البرز می‌گوید: نه تنها در گذشته در مبحث ارتقای دانش زیست محیطی غفلت شده بلکه در حال حاضر هم دستگاهایی که متولی ارتقای فرهنگ هستند به مبحث محیط زیست نمی‌پردازند که نمونه آن در همین مناسبت‌ها کاملاً آشکار است و فقط نگاه جامعه و رسانه به این است که سازمان حفاظت محیط‌زیست چه برنامه‌ای دارد.

وی با اشاره به وجود دستگاه‌های عریض و طویل در کشور یادآور می‌شود: هیچ یک از این دستگاه‌های عریض و طویل مشارکتی در این مناسبت‌ها ندارند.

لشکری با اعتقاد به این مهم که ما همه در یک کشتی به نام کره‌زمین هستیم، می‌گوید: ایجاد تغییر منفی به غرق شدن این کشتی می‌انجامد، لذا سلامت زندگی به‌طور قطع به سلامتی بستر زندگی که شامل منابع زیستی آب، خاک و هواست، وابسته است.

وی ادامه می‌دهد: فرض کنیم یک فرد سعی کند تغذیه سالم داشته باشد، ورزش و استراحت کافی کند ولی در عین حال مجبور به تنفس هوای آلوده باشد، همین یک قلم کافی است تا سلامت زندگی‌اش به‌خطر بیفتد.

یکی دیگر از نکات مورد اشاره در گفته‌های لشکری این است که بکارگیری ابزار رسانه، کتاب و فیلم با وجود گستردگی پیام‌رسان‌ها و اپلیکیشن‌ها و دسترسی عموم مردم به آنها، در ارتقای فرهنگ زیست محیطی و افزایش دانش در حوزه محیط زیست مؤثر است.

معاون محیط زیست انسانی اداره کل حفاظت محیط زیست استان البرز در پایان اظهار می‌دارد: در بُعد ابزارهای رسانه‌ای برای ارتقای دانش و فرهنگ حفظ محیط زیست توفیق چندانی نداشتیم درصورتی که جامعه تشنه دانستن این مطالب از طریق درست آن است. به‌طور مثال پویانمایی «بچه زرنگ» در سینما که محور آن حفاظت از محیط زیست است، از کیفیت قابل قبولی برخوردار بود و با استقبال بسیار بالایی هم روبه‌رو شد.

اگر از آحاد مردم بپرسیم چگونه در حفاظت محیط زیست مشارکت داشته باشند صرفاً به مبحث زباله یا درختان اشاره می‌کنند، درحالی که تمامی رفتارهای ما در محیط زیست مؤثر است، به‌خصوص مصرف‌گرایی در حوزه‌های انرژی، مواد غذایی و پوشاک

محبوبه قربانی
پرونده
محیط زیست و زمین پاک

دکتر نادر صادقیان، جامعه شناس:

حفاظت از محیط زیست نسبت مستقیمی با رضایت از فضای زندگی دارد

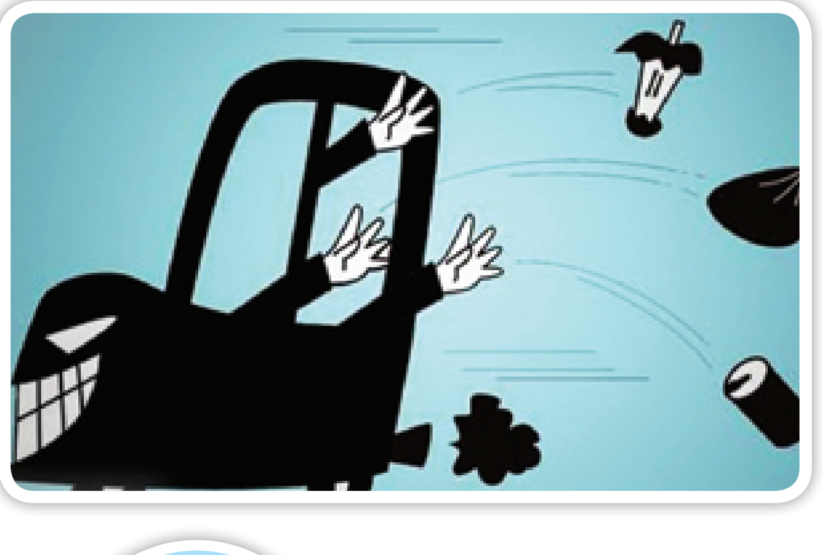

درجایی این جمله را خواندم که گفته بود؛ داشتن محیط زیست سالم برابر با داشتن انسان‌هایی سالم است. درک همین جمله کافی است تا از مسئولان گرفته تا هر شهروند و خانواده‌ای نسبت به حفظ محیط زیست اهتمام داشته و کم‌ترین تخریب و نابودی را داشته باشند. کمی و کاستی مربوط به مسئولان و میزان اهمیت دادن آنها به دستورالعمل‌های نوشته و نانوشته به کنار، اما برای زنده ماندن و سالم زندگی کردن کافی است خانواده به عنوان اولین هسته اجتماعی و فردی انسان‌ها به عنوان یک شهروند در محیط پیرامون خود به حفظ محیط زیست و نگهداشتن زمین پاک اهمیت قائل شوند چراکه باید سالم ماند و سالم زندگی کرد. در این باره با دکتر نادر صادقیان دکترای جامعه شناسی هم کلام شدیم.

■■■

او می‌گوید اینکه تنها از شهروندان انتظار داشت و این مسئله را یک ویژگی روانی دانست درست نیست چراکه بین رفاه و برخورداری اجتماعی با رعایت مسائل زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد. از طرفی ویژگی‌های روانی تابع شرایط محیطی از جمله محیط خانواده و محیط اجتماعی است و وقتی نیازهای اولیه فردی مغفول ماند نیازهای ثانویه در ذهنش باقی نمی‌ماند.

صادقیان در ادامه می‌افزاید: «عوامل روی هم تأثیر دارند و از هم تأثیر می‌پذیرند و در تحلیل مسائل اجتماعی، مقدمات و روش و معرفت آن امری اجتناب ناپذیر است، در غیر این صورت به یک دیدگاه جامع و واقع بینانه نمی‌رسیم. از جنبه آموزشی هم باید دید متغیر تحت تأثیر چه عواملی، فزاینده یا کاهنده، آسیب می‌خورد و کجا وجه توسعه و فزاینده دارد، این نکته مهمی است در غیر این‌صورت قابلیت تحلیل ندارد و یک امر ذهنی انتزاعی می‌شود.»

رضایتمندی، موجب بالا رفتن احساس تعلق خاطر به محیط زیست می‌شود

صادقیان درباره رعایت و حفاظت محیط زیست و زمین پاک که ذیل فرهنگ و آموزش عمومی است چند نکته را حائز اهمیت دانست و اظهار داشت: «یکی از آنها احساس رضایت‌مندی افکار عمومی از وضعیت زیست محیطی است. وقتی رضایتمندی بالا باشد احساس تعلق خاطر بیشتر است. دقیقاً مانند خانه که آدم‌ها نسبت به آن تعلق خاطر دارند و همین افراد اگر نسبت به جامعه که یک خانه بزرگ‌تر است تعلق خاطر داشته باشند همان رفتاری که در خانه‌شان دارند در جامعه هم خواهند داشت و دیگر زباله پرتاب نمی‌کنند و بهداشت را رعایت می‌کنند. ولی این سؤال مطرح است که چرا بعضی افراد در بیرون از محیط خانه این تعلق خاطر، مسئولیت پذیری و ایفای نقش را رعایت نمی‌کنند و ندارند؟!»

وی در پاسخ به این سؤال گفت: «در وهله اول شاید فرد احساس کند آن مکان برای او نیست و ربطی به او ندارد! بنابراین نسبت به آن احساس مسئولیت نمی‌کند. نکته دیگر میزان حق و حقوقی است که باید دیده و رعایت شود. شخص باید احساس رضایت، احساس تحقیر نکردن، عادلانه بودن و مسائلی از این قبیل را درک کند و ببیند. نکته دیگر تلاش و مهارت‌آموزی نظام آموزش عمومی از کودکستان گرفته تا دبستان، راهنمایی، دبیرستان و تا سطوح عالیه است ولی نظام آموزش در این باره ضعیف عمل کرده و حتی در بعضی موارد حتی هیچ آموزشی دیده نمی‌شود. میزان مشارکت اقشار اجتماعی در تصمیم‌سازی‌ها و دخیل کردن آنها نیز قابل توجه است. چرا که ما به تناسب قدرت اختیار، می‌توانیم انتظارات‌مان را تعریف کنیم. بنابراین مهم است اقشار مختلف اجتماعی بتوانند و بدانند چقدر زمینه مانور، حرکت، قدرت، تأثیرگذاری در امر تصمیم‌گیری را دارند.»

این جامعه شناس درباره نقش پویش‌های زیست‌محیطی و انجمن‌های فعال در این زمینه می‌گوید: «فعالیت NGOها، سازمان‌های مردم‌نهاد و ثمن‌ها در کشور، نسبت به کشورهای توسعه یافته و حتی کشورهای همسایه کم است، چراکه نیاز به مشارکت دارد و آموزش آن هم سازوکار می‌خواهد. با یک نسخه‌پردازی صرفاً نظری نمی‌توان انتظار داشت اتفاق خاصی بیفتد یا قابل توجه باشد. ما باید موانع مشارکت عمومی در امر حفاظت از محیط زیست را بررسی کنیم و بدانیم کاستی‌ها کجاست و آنها را شناسایی و سپس با یک برنامه مشخص کوتاه مدت و بلندمدت موانع را برطرف کنیم. باید در هر محله، مدرسه، کوچه، خیابان، شهر و استان مدل‌های تشویقی، تبلیغی و اغنایی متناسب با آن را مهیا کنیم.»

تریبون بیشتری را در اختیار رویکردهای نقادانه قرار دهیم

دکتر صادقیان با اشاره به اینکه رسانه متمرکز و منحصری درباره محیط زیست و زمین پاک نداریم یا از آنها پشتیبانی نمی‌شود افزود: «از رسانه‌ها نباید غافل ماند و از آنها گذر کرد. این مهم باید تسهیل و تشویق شود. از سازمان‌های مردم نهاد که کم و بیش فعال هستند حمایت شود. در مدارس و نظام آموزشی رسمی و غیررسمی، رسانه به ویژه رسانه ملی نقش زیادی دارد ولی کمرنگ است. مدون، پایدار و نظام یافته نیست. مستمر و ادامه دار نیست. به همین دلیل ضعیف عمل می‌کند. لازم است ساز و کارها اعم از برنامه‌ریزی و توجیه برای ساماندهی این حوزه و منابع اعتباری آن تقویت شود تا به همان میزان توسعه، پیشرفت، مشارکت، تقویت حساسیت عمومی، آگاه‌سازی بیشتری را شاهد بود. در نهایت در نظام جامع لازم است تعامل بین حوزه‌های رسمی و غیررسمی، حوزه‌های عمومی، خصوصی، خانواده و دولت متوازن جلو بروند، در غیر این صورت اکتفای صرف به بوروکراسی‌های اداری و سازمانی نارسا است و کافی نیست. نکته مهم دیگر این که متخصصانی که الزاماً ممکن است کارمند و مدیر نباشند ولی صاحب نظر هستند آن هم با رویکرد نقد متعادل، تریبون بیشتری داشته باشند تا آگاه‌سازی بیشتر و مشارکت بیشتری انجام شود.»

ویژگی‌های روانی تابع شرایط محیطی است

وی در پاسخ به این مورد که وجود کاستی‌ها را نمی‌توان انکار کرد اما شاهدیم بعضی شهروندان علیرغم اطلاع‌رسانی و هشدار کارشناسان و حتی پزشکان به محیط زیست احترام نمی‌گذارند و رفتارهایی از جمله پرتاب زباله یا ته سیگار را به محیط پیرامون خود دارند گفت: «بین رفاه و برخورداری اجتماعی با رعایت مسائل زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد. به این معنا که در میان طبقات و اقشار برخوردارتر که آرامش روانی و رفاه بیشتر، معیشت خوب و توسعه‌دار، تحصیلات و آموزش بیشتری دارند رعایت بیشتری هم دیده می‌شود چرا که توسعه اقتصادی رشد فرهنگی در پی دارد. بالعکس در مناطق محروم‌تر و آسیب دیده‌تر، چون نیازهای اولیه بر زمین مانده است این صنف از نیازها که به عنوان نیازهای ثانویه نام برده می‌شود مغفول می‌ماند. زیرا معیشت سرجای خودش نیست بنابراین اکثر موارد دیگر معنا، اولویت، عینیت و ضرورتش به شدت کاهش پیدا می‌کند. باید پذیرفت بین رفاه و شناخت قضیه، حساسیت نسبت به مسئله، مسئولیت پذیری، علاقمندی، لذت رعایت قانونی رابطه وجود دارد، چرا که ویژگی‌های روانی تابع شرایط محیطی است، چه محیط خانواده چه محیط اجتماعی، وقتی فرد نیازهای اولیه‌اش مغفول بماند نیازهای ثانویه در ذهنش باقی نمی‌ماند.»

صادقیان معتقد است از نگاه قضایی و انتظامی با این موضوع باید برخورد درستی شود و هر جا لازم بود، مانند آلوده کردن عمدی محیط زیست و پرتاب کردن زباله، مانند بسیاری از کشورهای توسعه یافته جرم در نظر گرفته شود، ولی تجربه نشان داده است سازوکارهای فردی، انتظامی و قضایی قطعاً نارسا است و چندان هم پیگیرانه نیست. باید مطالعه شود انباشت فشار تا سرریز کردن در حوزه‌های دیگر و تنش چقدر با ماهیت این حوزه همخوانی دارد؟ این موارد مانند شبکه و زنجیره است که اگر کامل نباشد زنجیره قطع می‌شود. مانند یک خودرویی که اگر هر جزیی از آن را برداریم ماشین از کار می‌افتد. به همین دلیل تنها با یک رویکرد تجویزی و نسخه‌پیچی روانشناختی فردی و فرهنگی، بنا به تجربه‌ای که در این سال‌ها کسب شده، نتیجه نمی‌دهد و حتی گاهی نتیجه عکس می‌دهد و در نهایت به تخریب‌گری، کینه و نارضایتی می‌انجامد.»

او با اشاره به فرمایش حضرت علی(ع) که فرموده‌اند هرچیزی را باید سر جای خودش قرار داد، اظهار داشت: «فرد وقتی می‌بیند هیچ چیزی سر جای خودش نیست رعایت نمی‌کند لذا باید اجزای این پازل را با هم ببینیم و جلو برویم نه اینکه تنها وجه فرهنگی و رواشناختی آن را ببینیم. یک نظام جامع مدیریتی نظامی است که برای تمام موارد و به تناسب اهمیت هر کدام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کند. بنده معتقدم وجه فرهنگی، آموزشی معلول است. به میزانی که احساس رفاه، رضایت و عدالت باشد، خود به خود این امر و امثالهم جلو می‌رود. به همین دلیل است که در مناطق توسعه یافته‌تر و برخوردارتر به شدت رعایت بیشتری دیده می‌شود. بنابراین در بخش عدم رعایت قوانین و مصداق جرم و لو جرائم خرد باید برخورد انجام شود اما چاره‌سازی و این وجه جلوگیری و پیشگیری از جرم و برخورد با مجرم هم نیاز به فرهنگ‌سازی دارد.»

صادقیان در آخر گفت: «مواردی مانند حفظ محیط‌زیست و رعایت بهداشت، یک مجموعه نَرم فرهنگی است که در بلند مدت و بین نسلی جواب می‌دهد. کار یک روز و یک سال و چند سال هم نیست. اگر فرآیند بلند مدت آن در یک نسل سرمایه‌گذاری و ارکان، ابعاد ساختاری آن به همین تناسب جلو برود می‌توان در چند نسل آینده انتظار پیشرفت معناداری از آن را داشت.»

وقتی رضایتمندی بالا باشد احساس تعلق خاطر بیشتر است. دقیقاً مانند خانه که آدم‌ها نسبت به آن تعلق خاطر دارند و همین افراد اگر نسبت به جامعه که یک خانه بزرگ‌تر است تعلق خاطر داشته باشند همان رفتاری که در خانه‌شان دارند در جامعه هم خواهند داشت و دیگر زباله پرتاب نمی‌کنند و بهداشت را رعایت می‌کنند

سکینه بدرلو، معاون اجتماعی و فرهنگی سازمان مدیریت پسماند شهرداری تهران:

خانواده‌ها بزرگ‌ترین ظرفیت برگشت مواد پسماند به چرخه مصرف هستند

آشپزخانه اولین محل تولید زباله و اولین مکان برای آغاز فرآیند زیست محیطی است. بازیگرانش، مادران و بانوانی هستند که فرمان آشپزخانه در دستان آنها می‌چرخد و می‌توانند با توجه و حوصله این فرآیند را به سرانجام برسانند. آنها به عنوان مدیران سبد مصرف خانواده که بایدها و نبایدهای خرید را می‌دانند، با خرید صحیح و به اندازه‌شان می‌توانند از تولید انبوهی از زباله جلوگیری کنند، چراکه هرچه زباله‌های منزل کمتر باشد انرژی کمتری برای تفکیک آن نیاز است. در ادامه سلیقه و هنرشان در تفکیک و جداسازی زباله باعث می‌شود اثر مخربی روی محیط زیست نماند و مواد پسماند را به چرخه مصرف بازگردانند. سکینه بدرلو، معاون اجتماعی و فرهنگی سازمان مدیریت پسماند شهرداری تهران با اشاره به نقش بانوان و مادران در بحث تولید زباله کمتر و تفکیک پسماندها می‌گوید: «مهم‌ترین مخاطبان ما بانوان خانواده هستند، چراکه می‌توانند روی رفتار فرزندان و حتی همسرانشان اثرگذار باشند. مادر می‌تواند با آموزش فرزندانش به محیط زیست شهر و در نهایت کره خاکی کمک بزرگی کند. به همین خاطر ما نیز سعی کرده‌ایم فعالیت آموزشی‌مان را روی بانوان و مادران متمرکز کنیم، چراکه آنها برای ما مهم‌ترین مخاطب هستند و می‌توانند مدیران شهری را در تفکیک پسماندها یاری کنند.»

■■■

آسیب‌های ناشی از عدم تفکیک زباله

بدرلو درباره آسیب‌های ناشی از عدم تفکیک زباله می‌گوید: تمام فعالیت‌ها، آموزش‌ها و فرهنگ‌سازی تفکیک زباله از خانواده دنبال می‌شود و اگر به این مهم اهمیت داده نشود پسماند خشک و تر مخلوط می‌شود. در نهایت قابلیت برگشت به چرخه مصرف کم و زباله‌های دفنی وزن بیشتری می‌گیرد. نکته دیگر زباله گردها هستند. در واقع افراد سودجویی هستند که از آنها به نفع خودشان استفاده می‌کنند. زباله گردها علاوه بر زشت کردن چهره شهر، وقتی داخل مخزن می‌روند باعث می‌شوند حجم زباله بالا بیاید و زباله به اطراف مخزن بریزد، در نتیجه حیوانات موزی مثل موش از این زباله‌ها تغذیه کنند و زیاد شوند، چراکه اگر حیوانات آب و غذایی نداشته باشند نسل آنها زیاد نمی‌شود، بنابراین افزایش زباله گردی به عنوان یک آسیب اجتماعی، افزایش پسماندی که قابلیت بازیافت پیدا نمی‌کند و همچنین ازدیاد حیوانات موزی که از این پسماندها تغذیه می‌کنند از جمله نتایج عدم تفکیک زباله است که خانواده‌ها باید مورد توجه قرار دهند.

وی در ادامه افزود: زباله‌ها معمولاً توسط زباله سوزها به برق تبدیل می‌شود اما به خاطر محدودیت زباله سوزها، مجبوریم مقداری زیادی از آنها را دفن کنیم، به همین دلیل بعضی زباله‌ها ممکن است سال‌ها در زمین بماند و باعث آلودگی زمین و خاک شود. به طور مثال، یک کیسه نایلونی، ۴۰۰ الی ۵۰۰ سال طول می‌کشد تا تجزیه شود. الان هم در آراد کوه کیسه‌هایی که سال ۱۳۳۵ دفن شده‌اند دیده می‌شود! این موارد به محیط زیست و زمین آسیب می‌زند، ولی در صورت تفکیک، وارد چرخه بازیافت می‌شوند و در بعضی صنایع مورد استفاده قرار می‌گیرند. شیشه نیز از جمله مواردی است که نباید داخل سطل زباله انداخت. به طور مثال اگر خرده‌های شیشه با پوست میوه که برای کمپوست استفاده می‌شود مخلوط شوند جداکردن آن سخت است به همین دلیل ساخت کمپوست از پوست میوه‌ها امکانپذیر نیست. جداسازی فلزات با آهنربا و حتی جداکردن نایلون شاید کمی راحت باشد اما تفکیک شیشه از بقیه زباله‌ها سخت است. این مواردی است که اگر خانواده‌ها به آن توجه کنند کمک زیادی به بازیافت می‌شود.

معاون فرهنگی -اجتماعی سازمان مدیریت پسماند شهرداری تهران در تفاوت عملکرد زباله گردها و سازمان‌های مسئول می‌گوید: در بازیافت زباله‌ها در سازمان مدیریت پسماند نظارت وجود دارد، ولی در بازیافت از طریق زباله گردها نظارتی نیست و معلوم نیست چه اتفاقی می‌افتد و نتیجه کار چه می‌شود. احتمال اینکه زباله آنان در صنایع تبدیلی غیر مجاز استفاده شود زیاد است.

فروش پسماندهای خشک با نرم افزار کاربردی «نوماند»

بدرلو در ادامه به راه اندازی طرح نوماند از دی ماه سال گذشته اشاره کرد و افزود: از ۲۳ دی ماه زیرساخت‌های اجرای این طرح در تمامی مناطق بیست‌ودوگانه شهر تهران فراهم شده است و شهروندان تهرانی می‌توانند با نصب سوپراپلیکیشن «شهرزاد» و مراجعه به بخش «نوماند»، درخواست خود را برای تحویل و فروش پسماندهای خشک ثبت و روز و ساعت مراجعه ناوگان دریافت پسماند را طبق زمان‌بندی دلخواه خود اعلام کنند. این ناوگان در سه روز، یک‌شنبه، سه‌شنبه و پنج‌شنبه از ساعت ۹ تا ۱۲ و ۱۲ تا ۱۶ آماده دریافت پسماندها هستند به همین دلیل شهروندان می‌توانند در این روزها ثبت سفارش کنند. همچنین به ازای تحویل پسماند خشک کیف پول آنها شارژ می‌شود و آنها می‌توانند از میادین میوه و تره بار شهرداری تهران خرید یا کارت بلیت متروی خود را شارژ کنند. خرید مجوز تردد در محدوده طرح ترافیک، خرید از فروشگاه‌های منتخب شهروند و همچنین پرداخت کرایه تاکسی نیز از دیگر خدماتی است که شهروندان می‌توانند با تحویل زباله‌های خشک خود و افزایش موجودی کیف پول‌شان از آن برخوردار شوند. اگر نخواستند می‌توانند گزینه استرداد وجه را انتخاب کنند و شماره شبای یکی از کارت‌های عضو شتاب خود را وارد و آن را به حساب کارت بانکی خود واریز کنند. استقبال خانواده‌ها خوب بوده و در حال حاضر بالای ۱۰ هزار خانوار فعال داریم.

وی با اشاره به اینکه در صورت تفکیک انواع زباله‌های خشک از جمله کاغذ، شیشه و کارتن نیز گفت: با تفکیک هر کدام از این پسماندها، شهروندان می‌توانند قیمت جداگانه‌ای دریافت کنند. این مدل تفکیک علاوه بر دریافت هزینه، عوامل را درگیر جداسازی نمی‌کند و کار با سرعت بیشتری پیش می‌رود.

معاون اجتماعی -فرهنگی سازمان مدیریت پسماند شهرداری تهران به مواردی برای تفکیک صحیح زباله اشاره کرد و اظهار داشت: وقتی بانوان و مادران در منزل هستند و می‌خواهند اقلام مصرفی خریداری شده را بر حسب نیاز استفاده کنند، آنها را در سینک ظرفشویی بشویند و بعد از اتمام، ظرف آن مواد مصرفی را با یک آبگیری ساده آبکشی کنند. این نکته ساده‌ای است اما همین نکته ساده می‌تواند در استفاده مجدد پسماندها کمک کند، چراکه ظرف‌های سس، ماست و غیره اگر آبکشی نشوند امکان شستن آنها در بازیافت نیست به همین دلیل قابلیت استفاده ندارند و به مرکز دفن می‌روند. مثلاً قالب پنیر بعد از اتمام آبگیری شود تا امکان استفاده باشد ولی اگر مقداری پنیر در آن بماند دیگر قابلیت بازیافت نیست و به مرکز دفن می‌رود. به این ترتیب خیلی از پسماندها که قابلیت استفاده مجدد دارند به مرکز دفن می‌روند به همین دلیل نمی‌توانیم آنها را دوباره به چرخه مصرف برگردانیم. این مهم‌ترین چیزی است که ما آن را دنبال می‌کنیم و آن برگشت مواد پسماند به چرخه مصرف است. آبگیری زباله از تولید شیرابه نیز جلوگیری می‌کند چون تولید شیرابه هم به فرآیند بازیافت لطمه می‌زند.

بدرلو با اشاره به ۱۸ نوع پسماند از جمله مقوا و کارتن، نان خشک، کاغذ و روزنامه، پلاستیک، مس، آلومینیوم خشک، آهن سبک، آهن سنگین، شیشه سالم، شیر آلات، استیل و آلومینیوم نرم گفت: امروزه بالاترین حجم تفکیک با ۵۶ درصد در کشور آلمان انجام می‌شود و این نشان از مشارکت مردم است چون ارزش زمین برایشان مهم است. با تفکیک زباله در منزل می‌توانیم آنها را دوباره در چرخه مصرف برگردانیم، چراکه زمین توان تحمل این حجم از زباله را ندارد.

او در پاسخ به این سؤال که زباله‌ها بعد از بازیافت در چه مواردی به کار می‌رود گفت: همانطور که اشاره شد، بخشی از آن توسط زباله سوزها برای تولید برق به کار می‌رود. کارتن‌ها در چرخه کارتن‌سازی خمیر و دوباره در کارتن‌سازی استفاده می‌شوند. کتاب‌ها نیز بعد از خمیر شدن، برای روزنامه‌ها کاربرد دارد. در نهایت خیلی از آنها وارد چرخه تولید شده و دوباره در چرخه مصرف مورد استفاده قرار می‌گیرند.

معاون اجتماعی -فرهنگی سازمان مدیریت پسماند شهرداری تهران در آخر توصیه‌ای هم به شهروندان در خصوص تهیه کمپوست کرد و افزود: کمپوست، خاک بسیار غنی است که در مکان‌هایی همچون باغ‌ها، محوطه‌سازی، باغداری و کشاورزی به عنوان کود به کار می‌رود. کمپوست از زباله‌های ارگانیک مانند پسماندهای میوه، سبزیجات، تفاله قهوه و چای، پوسته تخم مرغ تهیه و در نهاله‌های دامی مورد استفاده قرار می‌گیرد. نظارت آن برعهده جهاد کشاورزی و دامپزشکی است. اگر شهروندی قصد تهیه‌اش را داشت، تنها می‌تواند آن را در خانه‌های حیاط دار با دفن در باغچه تهیه کند که نیاز به آموزش دارد در غیر اینصورت ممکن است تولید سم کند و اگر این مواد به خوراک دام و طیور برسد ممکن است همان سم وارد سفره غذایی ما شود، بنابراین لازم است خانواده‌هایی که قصد تهیه آن را دارند ابتدا آموزش ببینند و بعد آن را تهیه کنند. البته بعضی مجتمع‌ها مجهز به دستگاه کمپوست هستند که می‌توانند از آن استفاده کنند.

وقتی بانوان و مادران در منزل هستند و می‌خواهند اقلام مصرفی خریداری شده را بر حسب نیاز استفاده کنند، آنها را در سینک ظرفشویی بشویند و بعد از اتمام، ظرف آن مواد مصرفی را با یک آبگیری ساده آبکشی کنند. این نکته ساده‌ای است اما همین نکته ساده می‌تواند در استفاده مجدد پسماندها کمک کند، چراکه ظرف‌های سس، ماست و غیره اگر آبکشی نشوند امکان شستن آنها در بازیافت نیست به‌همین دلیل قابلیت استفاده ندارند و به مرکز دفن می‌روند